

Marksizm'in 100 Kavramı,

Michael LÖWY, Gerard DUMANIL, Emmanuel RENAULT, Çev. Gözde ORHAN,

Yordam Kitap, 2012, 190 sayfa.

Tanıtın: Tamer YILDIRIM*

Yordam Kitapları tarafından Marksizm el kitapları serisinde çıkan kitabın Fransız kökenli yazarları, ortak çalışmalar yapan ve çağdaş Marksist düşünceye farklı açılardan katkılar sunmaya çalışan isimlerden oluşmaktadır. Kitap adeta cep sözlüğü şeklinde hazırlanmış, Marksizm'de önemli görülen 100 kavram ele alınmıştır. Fakat Marksizm, yazarların da belirttiği üzere sürekli evrimleşen ve tamamlanmamış halde bırakılan bir düşüncedir. Dolayısıyla insan şu soruyu sormak zorunda kalıyor; neden tamamlanmamış bir düşüncenin sözlüğünü yazmaya kalkışıyorlar ya da yazılan sözlük Marksizm'in ne kadarını açıklayacak veya kuşatacak seviyede olabilir. Zira eserdeki kavramların anlamlarını oluştururken geniş ve kapsayıcı olmaktan uzak bir şekilde, Marx ve Engels'ten bazen çağdaş Marksistlerden bazı alıntılarla mevzu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu durum eserin doyurucu bir bilgi vermesini engellemiştir. Bununla alakalı olarak daha derinde yer alan bir sorun vardır. Şöyle ki; yazarlar Marksist olarak öncelikle iki kişiyi ele alıyorlar, K. Marx ve F. Engels. Böyle olunca ortaya çıkan şey daha önce yazılardan farklılık arz etmeyecektir. Bu noktada yazarlar amaçlarının Marksizm'in önemli kavramları için bir giriş önermek olduğunu belirtiyorlar. Fakat bu tür çalışmalar daha önce farklı kişiler tarafından yapılmıştır. Yani kitabın okuyucuya yeni olarak sunduğu görüş veya eleştirinin ne olduğu konusu cevapsız kalmaktadır. Ekososyalizm, Gueveracılık, Leninizm, Stalincilik gibi Marx ve Engels'in eserlerinde yer almayan bazı kavramlar mevcut olsa da bunların sayısı sınırlıdır. Ayrıca kitabın başlığında geçen 100 sayısına ulaşsın diye "Son kerte" gibi zorlama bazı kavramlarda sözlüğe sokuşturulmuştur. Buna ilaveten iktisatla ilgili kavramların büyük bir kısmı Marx ve Engels çizgisinde kalmış, Marksistlerin görüşlerine bu noktada yer verilmemiş gibidir. Belirttiğimiz gibi/üzere yazarların bazı Marksistlere eserlerinde yer ayırmamaları kitabın kapsayıcılığına zarar vermiştir.

Kitapta kavramlar felsefi, siyasi ve ekonomik yönleriyle içiçe olacak şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Yani ağırlıklı olarak felsefi, iktisadi ve siyasi kavramları içermektedir. Bir sözlük çalışmasında genelde eleştirilen düşüncelerin az olması beklenir; fakat eserde bazı noktalar var ki, tarafgir mantıkla yazıldıklarından dolayı farklı yönlerden eleştiriye açıktır. Bunlardan bazı örnekler vermek gerekirse;

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD.
tamer_yil@hotmail.com

Yazarların belirttiğine göre “Roger Garaudy ahlak konusunda burjuva ahlakına karşı proleter ya da Marksist bir ahlak anlayışını konumlandırmaya çalışmıştır” (s. 16). Bu noktada sormak gerekir, Marksist olup burjuva ahlakını savunan var mıdır? İlaveten bilindiği gibi Marx’ın bir yandan ahlak prensipleri vardır, demokrasiye inanır her koşulda entelektüel özgürlükten yanadır. Öte yandan uygulamada Machievellci ve ihtilalcidir ve ihtilal otoriter bir hareket olduğu kadar bir şiddet hareketidir. Yani Marx’ın ahlak anlayışının iki yönü vardır. Bir yandan rölativisttir ve bütün ahlaki değerlerin sınıf ahlakı olduğunu söyler. Öte yandan mülkiyetçidir ve karşılıklı ilişkilerde kişilere yol gösterecek etik ve adalet kurallarından ve bunların devletlerarası yüksek davranış kuralları olması gerektiğinden söz eder. Ahlak anlayışında yazarların daha ziyade bu eleştiri konusunu ele alması gerekirdi.

Yazarlara göre “Dine dair Marksist kavrayış sıklıkla Marx’ın *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş* (1844) adlı makalesinde yer alan ‘din halkların afyonudur’ deyişiyle özetlenir. Ancak bu ironik ifade Marx’a özgü değildir. Dostları Moses Hess ve Heinrich Heine dâhil olmak üzere Marx’tan önce pek çok yazarda aynı ifadeye rastlanır. Fakat daha sonra *Alman İdeolojisi*’nde (1846) dinin tarihsel gerçeklik olarak Marksist anlamda incelenmesi söz konusu olacaktır. Dinsel olgulara ilişkin bu yeni analiz yönteminin temel ilkesi bunları; hukuk, ahlak, metafizik, siyasal düşünceler vs. ile birlikte ideolojinin çeşitli biçimlerinden biri olarak değerlendirmektir. Tüm ideolojiler gibi din de tarihsel bir üründür; fakat toplumsal dönüşümlere de etki edebilir, nitekim *Kapital*’de ve *Ekonomi Politığın Eleştirisinin Temelleri*’nde (1857-8) kapitalizmin kökeninde Protestanlığın rolü hakkında ilginç bilgiler yer alır. Marx gibi kararlı bir ateist olmasına rağmen Engels sınıf savaşımı perspektifinden bakarak muhalif boyutlu dinsel hareketlerin araştırılmasına ilgi göstermiştir. Bu alandaki en önemli yazısı 16. yüzyılın başında Almanya’da ortaya çıkan köylü ayaklanması vedevrimci ilahiyatçı Thomas Münzer’e adanmış *Köylüler Savaşı*’dır (1850). Engels’in çalışmaları daha sonraki dönemlerde Karl Kautsky ve Ernst Bloch tarafından sürdürülecektir. Kautsky bunları daha çok indirgemeci bir yöne çekerek, Bloch ise aksine dinsel inanışların görece özerkliğinde ve bunların ütopyik potansiyellerinde ısrar edecektir. Ancak Bloch, Calvin’i din olarak kapitalizmin ya da Mammon Kilisesi’nin kurucusu olmakla suçlarken Antonio Gramsci Protestan Reformunu geleceğin ve sosyalist entelektüel ve ahlaki reformu için bir paradigma olarak alacak ve ona büyük hayranlık besleyecektir” (s. 48-50). Burada belirtilen düşünce Engels’in ilgili hususta daha ayrıntılı olarak özellikle tarihsel konular üzerinde durduğu ve dinin devrimci bir yönü olduğu fikrini ifade etmesidir. Bu noktada yazarlar açıklayıcı bazı hususlara daha girmeleri, bu konuyu farklı maddelerde ele almaları gerekirdi.

Engels *Doğanın Diyalektiği*’nde (1883) materyalist bir bilgi kuramı ve bir diyalektik kuramı inşa etmek için doğa bilimlerinin diyalektik bir sentezini önermiştir (s. 53). Engels, Marx’ın felsefi fikirlerinin büyüklüğünü ortaya koymaya çalışırken

aynı zamanda felsefeyi doğa bilimlerinin sonuçlarının basit bir sentezine indirger gibi görünür (s. 76). Bu noktada şu belirtilebilir ki, Engels yansıma kuramını bilgi kuramının ilkesi haline getirmeye, felsefe tarihinin temel sorununu düşünce-varlık ilişkisinden kurarak ve idealist gelenekle materyalist gelenek arasındaki mücadeleyi tasvir ederek düşünceyi, maddenin ya da düşünceden bağımsız varlığın yansıması olarak ortaya koymaya çalıştı. Zira ‘yansıma’ fikri hem düşüncenin kendi maddi koşullanması karşısındaki bağımlılığını vurgulamaya hem de gerçek süreçleri düşünce içerisinde yeniden oluşturan mekanizmayı betimlemeye hizmet eder. Engels *Ailenin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* adlı eserinde İroklar hakkındaki antropolojik araştırmalardan esinlenerek bu oluşumlara ilişkin sistematik bir analiz geliştirmeye çalışır. Ona göre bu oluşumların özelliği üretici güçlerin düzeyinin son derece düşük olması ve bu nedenle de artık değer ve dolayısıyla sömürünün ve farklı toplumsal sınıfların bulunmasıdır. Engels bu özgür ve eşitlikçi toplumların sosyal yapılarına ve insani niteliklerine hayranlık duyar. Yukarı uygarlık aşaması olan modern komünizmde bunlara yeniden ulaşmayı umut eder (s. 92). Fakat genel olarak bakıldığında ilkel komünizm maddesinde belirtilen bu husus aynı zamanda ve genel anlamda bir gerileme değil midir?

Yazarlara göre, Marx ve Engels tarafından geliştirilen materyalist düşüncenin ayırt edici özelliği tarihin bunda tamamıyla merkezi bir rol oynamasıdır. *Alman İdeolojisi*’nde şöyle derler: “Biz sadece tek bir bilim tanıyoruz o da tarih bilimidir. Bu bilimin özelliği tarihe ekonomik etmenlerin ve kitlelerin rolü üzerinde ısrar etmesidir”. İdealist tarih felsefecilerine karşı çıkararak Marx ve Engels *Kutsal Aile*’de de tarihi yapanın tin değil gerçek insanlar olduğunu tarihsel eylemin öznesinin birey değil yığın olduğunu ve tarihteki devrimci kalkışmalar olduğunda kitlelerin belirleyici olduğunu vurgularlar” (s. 163). Fakat yazarların burada şuna değinmeleri gerekirdi, Marksistlerin iddialarından biri, kendilerinin politik ve sosyal hareketlerin sonuçlarını haber verebilecek bilimsel bir araca sahip olduklarıdır. Oysa Marx’ın tahminlerinin çoğu gerçekleşmemiştir. Belirttiğimiz bu tür bir iddia tarihin tamamen tayin edilmiş olduğu anlamına gelir ki ifade edilen fikirler ve yapılan öngörüler ve gelinen nokta ortada iken bunun doğru olduğunu söylemek zor görünmektedir.

Yazarların belirttiğine göre Marx’ın hümanizminin dayandığı ilke *Fransız Alman Yıllıkları*’nda (1845) geliştirilen din eleştirisinde görülür: Tanrısal mükemmellikler, kolektif varlık olarak ele alınan insanın kendi mükemmelliğinden başka bir şey değildir (s. 83). Sol Hegelcilerden David Strauss, İsa’ya atfedilen mükemmelliklerin ancak bir bütün olarak insanlık için geçerli olabileceğini savunarak türün karşısına bireyi çıkarmıştır. L. Feuerbach tür kavramı ile insanın bilincinde bulunduğu sonsuz öz olan insanın özünü tanımlar. Türle şu üç sonsuz ve bireyüstü güce göndermede bulunur: akıl, irade, kalp. İnsanlar kendiliklerinden bu üç sonsuz gücü kendilerinden çok Tanrıya atfetme eğilimindedirler (s. 170-1). Fakat bu

noktada Őu önemli husus belirtilmemektedir; Marx; Feuerbach'tan, insanın kendi türsel varlığından yoksun kalması ve kendi varlığına yabancı hale gelmesi biçimindeki dini yabancılaşma görüşünü alır. Bruno Bauer'den, insanın kendi ürünü (Tanrı) tarafından köleleştirilmesi olarak dini yabancılaşma anlayışını alır. Moses Hess'ten ise araçla amaç arasındaki ilişkinin tersine dönmesi olan paranın yabancılaştırılması kavrayışını alır. Bu kavram Marx'a din, felsefe, siyaset ve emeğin eleştirisi imkânını verir. Marx, dini insanların bir yandan kendilerini bunlardan yoksun bırakan ve kendilerini insanlık dışı bir boyun eğiŐe zorlarken ortak mükemmelliklerin farkına varmasının bir yolu olarak yorumlar. Ayrıca kendisi de başlı başına yabancılaşmış düşüncenin bir şeklini oluşturan kurgusal felsefi düşünce içerisinde dini yanılısamaların yeniden üretildiğine inanır. Marx'ın başlıca özgünlüğü dini, felsefi ve siyasi yabancılaşmanın kaynağının toplumsal yabancılaşmada aranması gerektiği iddiasıdır.

Sonuç olarak yazarların oluŐturduđu ve cep sözlüğü olarak nitelendirilen eserin, bilindik hususları içerdiğinden ve kavramları genişçe ve toparlayıcı bir şekilde açıklamaktan uzak olduğundan alana katkısı sınırlıdır.